
КИТАЙСЬКІ КОНЦЕПТИ ЩОДО ВІДНОСИН ІЗ США: ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СТРАТЕГІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

М. А. Таран

Формування й реалізація Пекіном концептуально-теоретичного комплексу настанов щодо відносин із Сполученими Штатами Америки є надзвичайно актуальним політичним феноменом. Розуміння стратегічної поведінки Пекіна у відносинах із Вашингтоном дає нам значний емпіричний матеріал для “прочитання” зовнішньополітичних цілей і завдань Китаю. До того ж, в умовах підвищеної уваги з боку українських політичних та фахових груп до позиції КНР в “українському питанні”, виникає необхідність звернути увагу на формат двосторонніх американсько-китайських відносин у рамках яких і проглядаються основні риси зовнішньополітичної та дипломатичної стратегії Пекіна.

Під впливом тяньаньменської кризи 1989 р. Пекін зосередив додаткові зусилля на коригуванні стратегічної та політичної поведінки у відносинах із Вашингтоном. Для китайських політичних кіл постає дилема – як вести справу з нацією, яка, з одного боку життєво важлива для економічної модернізації країни, проте з іншого, цінності якої становлять загрозу легітимності уряду. Фундаментальним викликом постбіполярної доби для китайської дипломатії став пошук стратегії, яка могла б реалізувати завдання збереження китайської політичної системи, національного суверенітету і досягнення нових завдань в плані економічної та оборонної модернізації, що можливо лише шляхом посилення міжнародної комунікації, в тому числі й із США. Паралельно із зовнішньополітичними корективами китайське керівництво велику увагу приділяє і подоланню своєрідної кризи авторитету, ідентичності та ідеології, прагнучи пристосувати їх до нових глобалізованих реалій. Мобілізація суспільної підтримки в складних умовах реформ відбувається, на чому акцентують увагу значною мірою західні дослідники китайського походження, зазвичай за рахунок використання націоналістичної риторики [Yi Xiaoxiong 1994, 691]. Апеляції до національних надбань, популяризація китайської культури й історії (Олімпіада 2008 р., розширення мережі Інститутів Конфуція), значне посилення обсягів фінансово-економічної допомоги – все це покликане було значно посилити присутність країни в новому глобальному міжнародному середовищі.

Завершення “холодної війни” у Пекіні було сприйнято із суперечливими почуттями полегшеності та стурбованості водночас. Характерні риси світової політики почали змінюватися у бік посилення фактору інституційного міждержавного співробітництва, інших форм важливих відносин. Саме поняття державної сили стало у зв’язку з цим більш дисперсним. Згодом з’являється й термін “м’яка сила”, який пов’язаний із новим і ефективним інструментарієм у зовнішній політиці.

Серед академічних експертів у КНР домінує бачення відносин із США як найважливіших для країни. І економічна статистика підтверджує це. Сполучені Штати – основний торговельний партнер, одне з ключових джерел торгівлі, інвестицій та технологій, які є критичними для китайського економічного розвитку. Ступінь взаємозалежності китайської та американської економік надзвичайно високий, і ця тенденція продовжує зміцнюватися. Вашингтон розглядається і як ключовий гравець у гарантуванні системи регіональної безпеки та стабільності, що теж є надзвичайно важливим з огляду на необхідність збереження існуючої мережі

транспортних, насамперед морських комунікацій, важливих для експортоорієнтованої економіки. Ще одним фактором, який береться до уваги – є характер відносин із США, який дозволяє уникати некерованих конфліктів, геополітичного суперництва чи зтяжної виснажливої воєнно-стратегічної конкуренції.

Керівний принцип Пекіна в двосторонніх відносинах було озвучено як: “збільшувати довіру, зменшувати проблеми, посилювати співробітництво та уникати конфронтації” (*zengjia xinren, jianshao mafan, jiaqiang hezuo, bu gao duikang* 增加信任, 减少麻烦, 加强合作, 不搞对抗). Ця стратегічна установка була артикульована ще Ден Сяопіном на початку 1990-х, часто до неї звертався і Цзян Цземінь. Згодом офіційні особи КНР її звузили до “розвитку співробітництва та уникнення конфронтації” (*fazhan hezuo, bu gao duikang* 发展合作, 不搞对抗).

Китайські експертні кола інтерпретують американську політику та публічні дебати щодо Китаю, зокрема на такі теми, як модернізація НВАКу, двосторонній торговельний дефіцит США, курс юаня, тощо як індикатори зусиль США з послаблення та підриву зростання. Навіть один із головних та поміркованих китайських міжнародників Хуан Женьвей охарактеризував політику США як “прагнення регулювати та обмежувати китайську міжнародну поведінку міжнародними правилами та регулюванням, встановленими за їх домінування з проекцією загальмувати розвиток Китаю як перешкоду американській гегемонії”. «США намагаються підняти значення “демократичного критерію”», який відділяє КНР від доступу до міжнародної системи та інфільтрувати до Китаю західні цінності з метою трансформації Китаю з країни “відмінної природи та відмінної категорії” до “тієї ж природи й тієї ж категорії”. “Зазіхаючи на національний суверенітет через міжнародну систему, США та західні сили здійснюють все більший вплив на процес внутрішньої еволюції Китаю...” [Huang Renwei 2006].

Жуань Цзунцзе з Інституту міжнародної безпеки Китаю звинувачує США у “жорсткій атаці та виклику існуючому міжнародному порядку”. Він зобразив ці нападки так: “В очах США механізм міжнародних договорів та домовленостей щодо безпеки стосується права діяти за власним розрахунком. Іракська війна показує, що сучасний світовий порядок, представлений ООН, став стримувальним фактором для слідування Америкою однополярної стратегії...” [Ruan Zongze 2003, 17-19].

Позиції США з відносного домінування в міжнародних відносинах розглядаються як “гегемонія”. Багато хто з китайських політичних та академічних кіл висловлюють побоювання, що США проводять політику стримування Китаю [Jia Qingguo 2005, 395-397] Зокрема, у “Білій книзі” з національної оборони КНР 2008 р. Заявлено: “В той же час США збільшили свою стратегічну увагу до АТР, консолідуючи свої військові союзи, упорядковуючи військове розташування та посилюючи військові спроможності...” Китай стоїть обличчям перед “стратегічними маневрами та стримуванням ззовні...” [China’s... 2009, 5].

Проте деякі китайські стратеги, звертаючи увагу на необхідність збалансування міриад інтересів у відносинах із США стверджують, що Китай може сприймати американську гегемоністичну силу, але не гегемоністичну поведінку. Іншими словами, КНР може існувати в однополюсному світі аж допоки це напряду не підриватиме національні інтереси [Medeiros 2009, 35].

Оптимальною моделлю поведінки в даних умовах називають продовження співробітництва, залучення у прийняття тих основних рішень, які стосуються інтересів безпеки та економіки КНР. Пекін вдало формує таке регіональне середовище, яке чутливе до його інтересів та преференцій. І разом із тим, Китай намагається мінімізувати конфліктність своїх дій по відношенню до американських цілей.

У ситуації, коли дії США порушують чи негативно впливають на національний суверенітет Китаю, останній не має порушувати стабільність міжнародної системи. Часто вказується на те, що в цьому відношенні Пекін відрізняється від СРСР періоду “холодної війни”, оскільки його дії не підривають основ регіональних систем безпеки.

На глобальному рівні КНР виступає з загальною тезою “більшої демократії в міжнародних відносинах”, що може розглядатися як певний непрямий посыл проти американського “гегемонізму”. Деякі з китайських зовнішньополітичних акцій оцінюються як такі, які спрямовані на розмивання відносного американського впливу як у деяких регіонах, так і в інституціях. У цій логічній схемі одне з ключових місць відводиться Росії. Проте китайсько-російські відносини є явищем історично непротим і не можуть перетворитися на певний об’єднаний фронт проти США. Розширення відносин із Росією розглядається як контрбаланс американському впливу та вплив на Вашингтон на таких глобальних форумах, як, наприклад, засідання Ради Безпеки ООН.

Велику стурбованість китайські аналітичні кола, особливо наближені до вищих ешелонів влади, висловлюють щодо продовження американської політики зміцнення альянсів. У багатьох випадках зазначається, що Китай фактично замінив колишній СРСР як головний подразник американських стратегічних інтересів у Східній Азії. Пекін послідовно й наполегливо виступає проти політики безпекових блоків, убачаючи в них релікт “холодної війни” а також інструмент військово-стратегічного тиску на Китай. Зокрема, свого часу він критикував т.зв. плани НАТО по розширенню на Схід, – включення Польщі, Чехії, Словаччини, Румунії та країн Балтики в Північноатлантичний альянс.

У цьому контексті насамперед звертається увага на розвиток американсько-японського військово-політичного союзу, який одержав нове дихання 17 квітня 1996 року після підписання “Спільної декларації союзу безпеки для XXI ст.” (Japan-U.S. Joint Declaration on Security Alliance for the Twenty-first Century). Ван Циси, директор Інституту міжнародних стратегічних досліджень при центральній партійній школі КПК зазначав: «Замість того, щоб відігравати роль підтримки, США радше намагаються розвести Китай та Японію по різні сторони... Консолідація альянсу та зближення сторін мотивується спільною союзницькою турботою щодо зростання китайської сили. Теорія “китайської загрози” здобуває своїх прихильників у Японії і сили правого флангу стають більш наступальними, схилиючись до США як до протектора...» [Wang Jisi 2005, 44]. У Пекіні також побоюються, і це було проартикульовано неодноразово, що периметр японсько-американського оборонного співробітництва фактично включає в цей пакт і Тайвань [Japan 1998, 4]. Чу Шулуун також підтверджує думку щодо ареалу двосторонньої безпеки, її спрямованості проти КНР і щодо Тайваню як зони відповідальності альянсу [Chu 1999, 14]. Регулярне проведення американсько-японських морських навчань, під час яких, слід зазначити, особливо активно з другої половини 1990-х років симулювалася антипідводночовнова діяльність у глибокій воді, виступає як одне з основних фактологічних підтверджень цих міркувань.

У Сінбо зазначає, що саме з 1990-х років США починають відігравати в цьому альянсі не стримуючу, а саме стимулюючу роль переоснащення японських військ. Дещо в іронічному і не зовсім політкоректному вигляді один із провідних китайських експертів пише: «Японія була “наложницею” в альянсі в минулому. Сьогодні ж її роль значно підвищилася до “коханки” а військова незалежність та гнучкість значно посилилися. Якщо воєнна інтеграція поглиблюватиметься, аме-

риканські та японські війська фактично стануть двома назвами єдиної військової організації...» [Japan 2005, 1] Проблема Тайваню також розглядається в Пекіні крізь призму воєнно-стратегічної присутності США в регіоні. Ні Вашингтон, ні Пекін не зацікавлені в конфронтації, тим паче за військовим сценарієм. За деякими оцінками КНР довготерміновий інтерес Вашингтона – збереження балансу як пролонгація свого домінування в АТР. Такий інтерес потребує насамперед статус-кво в Тайванській протоці. Все ж ймовірність обмеженої воєнної інтервенції США за участі Японії припускається.

Пекін не розглядає США як ключового архітектора нових рамок безпеки в Північно-східній Азії. Серед аналітиків у Пекіні панує консенсус, що основна спрямованість альянсу – частина американської глобальної стратегії. Цілі США – ангажувати Китай у мирний спосіб та (або) у військовому відношенні як державу, потужність якої зростає. Тому США і використовують механізм передового базування військ як щит, військове стримування – як основну лінію поведінки і діалог/контакт – як механізм ангажування. Америкоцентричність альянсу, як і відносини із Сеулом, в КНР розглядається як механізм стримування саме Китаю. При цьому велика увага приділяється дискусіям усередині Японії щодо можливостей посилення воєнної компоненти.

Як все ще найслабша держава з основного тріо в АТР, Китай не має можливостей реструктурувати альянси на чолі з США. Спільною думкою китайських міжнародників є те, що конфронтація неможлива і навіть фатальна для китайської модернізації. Економічні, інституційні та оборонні відносини між Вашингтоном та Токіо сильніші за аналогічні між КНР та фігурантами альянсу [Yu Bin 1999, 19]

Вербальні застереження чи критика не впливають, проте, на регіональну політику Пекіна. КНР системно розвиває відносини і з Вашингтоном, і з Токіо, навіть усупереч різним санкціям, критиці порушення прав людини чи постачанню американської зброї Тайваню. Стабільне зовнішнє оточення для Китаю є критично важливим і не може бути досягнутим у ситуації серйозного конфлікту з США, єдиною країною, що має повний набір можливостей впливу. Конструктивні стратегічні відносини з Вашингтоном розглядаються і як гарний сигнал для Токіо. Тому для Пекіна подразник американсько-японського альянсу не виступає паралізуючим чинником двосторонніх відносин як із США, так і з Японією.

Хоча АТР розглядається в КНР як стратегічна периферія, зусилля країни не спрямовані на виштовхування США з регіону. В Пекіні визнається висока вартість такого курсу. Деякі аналітики підкреслюють стабільність, яку забезпечують американські зобов'язання з безпеки. Швидше Китай повинен прагнути “обмежити американську здатність обмежувати Китай”, тобто мати можливості врівноважувати американські дії з впливу на китайську поведінку.

Довготерміновим трендом є поступове зменшення економічно-технологічної, інвестиційної залежності КНР від західного світу і США зокрема. Це відбувається, головним чином, за рахунок розвитку відносин із ЄС, Росією, Африкою, Латинською Америкою та Близьким Сходом. Як вважають деякі автори, ця тенденція приховує в собі й небезпеку, – Китай може бути більш схильним кидати виклик США чи активно опиратися американському тиску, як тільки відчує, що порушення двосторонніх відносин із США не завдасть йому критичної шкоди [Medeiros 2009, 101].

У середовищі американських експертних кіл концентрованим баченням китайської поведінки щодо США називаються такі моделі, які взаємодоповнюють одна одну: стратегічне заспокоєння, або ж обмін перевагами – розвиток вже на-

явних стратегічних надбань у відносинах із Вашингтоном у сферах, що мають спільний інтерес, зміна негативного іміджу Китаю в США; стратегічний примус, - використання Пекіном безпекових активів з метою впливу на поведінку США, включаючи використання або ж загрозу використання сили, м'яка опозиція деяким ініціативам Вашингтона в міжнародних організаціях, зокрема в ООН; економічний примус, – використання КНР економічних ресурсів, наприклад, таких як розмір ринку та доступ до ринку; економічні санкції – застосування з боку Пекіна економічних ресурсів для підриву економічного добробуту США через торговельні ембарго, бар'єри тощо.

Міжнародне економічне співробітництво, торговельно-фінансова експансія КНР критично важливі не лише для справи модернізації, але й політичного виживання КПК. Адже високі темпи економічного зростання та стабільність соціально-економічного розвитку виступають як своєрідний історичний карт-бланш для партії, імідж якої кардинально змінився з ідеологічного на реформаторський.

Впливовий китайський фахівець Ші Інхун, розмірковуючи про майбутнє американсько-китайських відносин, вказує на наявність в КНР трьох груп, думки якої впливають на конкретні дії. Більшість політичної еліти, на його думку, сподіваються на “довготермінове узгодження, акомодатії із США...”, відкидаючи серйозний конфлікт чи конфронтацію типу “холодної війни”. Друга – меншість, проте достатньо впливова, стоїть на позиції “оптимістичної стратегічної взаємної адаптації”. Третя, хоча і з незначним впливом на офіційних осіб, прогнозує конфлікт, оскільки США ніколи не “толеруватимуть Китай як світову державу чи державу номер два в Азії та Тихому океані”. Вже згадуваний вище Ван Цісі неодноразово заявляв, що стримування з боку американських адміністрацій Китаю як стратегічного конкурента, використання його енергетичної залежності, не дали ефекту, і Пекін, таким чином, доводить, що економічне та безпекове співробітництво в Азії можливе лише в рамках партнерства великих держав, у тому числі КНР та США [Foot 2006, 83].

Китайські експерти часто вказують на те, що Вашингтон ніколи не визнає КНР за рівнозначного йому геополітичного актора. Тому продовження нарощування економічної ваги та модернізація збройних сил є найоптимальнішим неконфронтаційним шляхом, який змушуватиме Сполучені Штати все більше визнавати особливі інтереси Китаю та, зрештою, визнати формування “багатополюсного” світопорядку. Китай утримує ґрунт розвитку й стабільності, продовжує політику реформ і виграє час.

ЛІТЕРАТУРА

China's National Defense in 2008, Beijing, 2009.

Chu Shulong. China and the U.S.–Japan and U.S.–Korea Alliances in a Changing Northeast Asia, Stanford, 1999.

Foot R. Chinese strategies in a US-hegemonic global order // **International Affairs**, 2006, № 1.

Japan-U.S. Relations: Japan Turns From ‘Concubine’ to ‘Lover,’ Xinhua, 15 November 2005.

Japan Should Clarify Taiwan Not Its Affairs // **China Daily**, May 30, 1998.

Jia Qingguo. Learning to Live with the Hegemon: Evolution of China's Policy Toward the U.S. Since the End of the Cold War // **Journal of Contemporary China**, 2005, №44.

Liu Jie. **Guoji Tixi yu Zhongguo de Ruanliliang** [Міжнародна система та м'яка сила Китаю], Shanghai, 2006.

Medeiros E. **China's international behavior: activism, opportunism, and diversification**, RAND, 2009.

Ruan Zongze. Change and Constraint // **Xiandai Guoji Guanxi**, 2003, №8.

Yi Xiaoxiong. China's U.S. policy conundrum in the 1990s // **Asian Survey**, 1994, №8.

Yu Bin. **Containment by Stealth: Chinese Views of and Policies toward America's Alliances with Japan and Korea after the Cold War September 1999** <http://www.stanford.edu/group/APARC>

Wang Jisi. China Search for Stability with America // **Foreign Affairs**, 2005, № 5.